

УДК 343.125+343.121

Дідюк І. Л., здобувач кафедри
кримінального процесу ДніпДУВС

Місце домашнього арешту в системі запобіжних заходів

В науковій статті досліджено місце домашнього арешту в системі запобіжних заходів. Також розглянуто співвідношення запобіжних заходів відповідно до кримінального процесуального законодавства. Зроблені ґрунтовні висновки та пропозиції щодо проблеми місця домашнього арешту в системі запобіжних заходів.

Ключові слова: домашній арешт; запобіжний захід; кримінально-процесуальне законодавство, підозрюваний, обвинувачений, обмеження конституційних прав і свобод.

В научной статье исследовано место домашнего ареста в системе мер. Также рассмотрено соотношение мер в соответствии с уголовным процессуальным законодательством. Сделаны основательные выводы и предложения по проблеме места домашнего ареста в системе мер.

Ключевые слова: домашний арест; мера пресечения, уголовно-процессуальное законодательство, подозреваемый, обвиняемый, ограничение конституционных прав и свобод.

In the scientific paper studies the place of house arrest in a system of preventive measures. Also the value of preventive measures in accordance with the criminal procedure law. Made thorough findings and suggestions for problem space house arrest in a system of preventive measures.

Keywords: house arrest, preventive measure, the criminal procedure law, the suspect, the accused, the restriction of constitutional rights and freedoms.

Актуальність теми. З прийняттям Кримінального процесуального кодексу України особливого значення набувають правильність застосування органом досудового розслідування, прокурором та судом процесуального примусу, зокрема застосування запобіжних заходів. Адже однією із специфічних рис запобіжного заходу є тимчасове обмеження конституційних прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого [1, с. 220].

Стан дослідження. В теорію розуміння поняття та значення запобіжних заходів значний внесок зробили такі науковці, як: Ф.Н. Багаутдинов, Ю.В. Ігнатенко, А.Г. Кольчугин, А.І. Карцева, В. Рожнова, В. Ліпкан, Л. Трунова, Л.Д. Удалова тощо.

Метою статті є визначення місця домашнього арешту в системі запобіжних заходів.

Виклад основного матеріалу. Під запобіжним заходом розуміють один із видів заходів забезпечення кримінального провадження, застосування яких супроводжується обмеженням конституційних прав і свобод осіб, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні кримінальних правопорушень, з метою забезпечення їх належної процесуальної поведінки. Ці обставини стосуються свободи пересування та вільного вибору місця перебування [2, с. 452; 3, с. 175]. В теорії кримінального процесу загальноприйнятою є думка, що запобіжні заходи – це різновид заходів процесуального примусу [4, с. 36].

Доцільно також зазначити, що запобіжні заходи – це один із інститутів кримінально-процесуального права, спрямований на здійснення процесуального впливу на підозрюваного, обвинуваченого у вигляді певного обмеження прав, свобод та їх законних інтересів, обумовлений фактичною необхідністю досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, який застосовується з метою запобігання спробам підозрюваного, обвинуваченого ухилитись від слідства чи суду, перешкодити встановленню істини у кримінальному провадженні, або продовжити злочинну діяльність, а також для забезпечення виконання процесуальних рішень (в певних випадках в частині майнових стягнень) [5, с. 16-17].

Продовжуючи наведене запобіжними заходами можуть бути лише ті заходи, які: обмежують права лише самого підозрюваного або обвинуваченого (виключенням є майнові обмеження під час застави, яка вноситься іншою особою й тільки при їх згоді); не становлять небезпеки для здоров'я й життєдіяльності; відповідають нормам моралі [6, с. 338].

У КПК України запобіжні заходи визначені в главі 18 «Запобіжні заходи, затримання особи». Зокрема, до них належать: особисте зобов'язання; особиста порука; застава; домашній арешт; тримання під вартою, а також затримання особи, яке є тимчасовим запобіжним заходом (ст. 176 КПК України) [2].

З прийняттям КПК України 2012 року перелік запобіжних заходів дещо змінився в зв'язку порівняно з КПК України [7], який діяв до 20 листопада 2012 року. Так, главою 13 КПК 1960 року передбачалися такі види запобіжних заходів як: підписка про невиїзд; особиста порука; порука громадської організації або трудового колективу; застава; взяття під варту; нагляд командування військової частини, а також тимчасовий запобіжний захід – затримання підозрюваного (ст. 149).

Аналізуючи запобіжні заходи до та після 20 листопада 2012 року, на нашу думку, можна стверджувати про їх часткову відмінність, а саме: в КПК 2012 року, на відміну від КПК 1960 року, чітко вказано, який запобіжний захід є найбільш м'яким (особисте зобов'язання), а який найбільш суворим (тримання під вартою) (ст. 176 КПК 2012 року); діючий КПК України не містить таких запобіжних заходів як підписка про невиїзд; порука громадської організації або трудового колективу; нагляд командування військової частини. Що стосується підписки про невиїзд, то її зміст практично збігається із особистим зобов'язанням визначеним в діючому КПК України [2], який в свою чергу покладає на підозрюваного, обвинуваченого більше коло зобов'язань ніж при застосуванні підписки про невиїзд, і це не дивлячись на те, що в 2011 році КПК доповнено нормою, якою встановлювались обов'язки, що можуть бути покладені на особу при обранні запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою [8].

Розглядаючи такий запобіжний захід як порука громадської організації або трудового колективу, нами визначено, що його зміст частково збігається з особистою порукою, також відмітимо, що порука громадської організації або трудового колективу в практичній діяльності практично не застосовувалася.

Наступний запобіжний захід – нагляд командування військової частини, дає змогу констатувати про часткове його співвідношення з такими заходами діючого КПК України, як особисте зобов'язання та домашній арешт. Тому виділення його окремим запобіжним заходом є недоцільним.

Із зазначених заходів, на нашу думку, особливе місце посідає домашній арешт, оскільки він є новим у вітчизняному законодавстві, ще не відомим за роки незалежності України. Відповідно до положень ст. 181 КПК України, домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби [2].

На сучасному етапі розвитку кримінально-процесуальної науки питанням присвяченим системі запобіжних заходів у науковій літературі приділено явно недостатньо уваги. Лише в деяких джерелах підкреслюється, що запобіжні заходи утворюють ієрархічну систему за ступенем примусовості, і дається визначення системи запобіжних заходів як сукупності конкретних правових засобів, що розрізняються між собою рівнем примусу, дієвістю, умовами застосування [9, с. 25].

Зазначимо, що вченими-процесуалістами сформувалася певна система (класифікації)

запобіжних заходів, в залежності від кримінально-процесуального законодавства, яке діяло на момент їх наукової діяльності, а також від виду забезпечення. Зокрема, можна виділити такі класифікації як: запобіжні заходи психологічно-примусового характеру та запобіжні заходи фізично-примусового характеру (позбавляють обвинуваченого волі) [10, с. 334]. Виходячи з даної класифікації можна стверджувати, що в якості підстави поділу був обраний метод державного примусу: психологічний і фізичний примус, тобто домашній арешт і тримання під вартою можна віднести до заходів фізично-примусового характеру, а особисте зобов'язання, особиста порука, застава — запобіжних заходів психологічно-примусового характеру. На думку деяких науковців, класифікацію запобіжних заходів доцільно здійснювати за шістьма підставами, залежно від: кола осіб, до яких вони можуть бути застосовані; характеру обмежень прав особи, відносно якої застосовується запобіжний захід (запобіжні заходи, пов'язані з позбавленням волі, з обмеженням свободи пересування та майнових прав); цілей застосування запобіжних заходів (обмежувальні та попереджувальні); термінів, на які вони можуть бути застосовані (з обмеженим терміном дії і без такого); порядку застосування запобіжних заходів; органів і посадових осіб, які мають право їх застосувати [11, с. 52-61].

Проте, наведені критерії класифікації дають можливість «відітнити», охарактеризувати риси кожного запобіжного заходу окремо, але не вцілому, що, на наш погляд, дозволяє розглянути їх у системі. Більш точну класифікацію, на нашу думку, запропоновано В. А. Михайловим, який пропонує здійснювати класифікацію запобіжних заходів на чотири групи, які мають свій зміст: приватне забезпечення; майнове забезпечення; морально-етичне забезпечення; адміністративно-владне забезпечення [12, с. 54]. До приватного забезпечення можна віднести особисте зобов'язання; майнового забезпечення — застава; морально-етичного забезпечення — особиста порука; адміністративно-владного забезпечення — тримання під вартою та домашній арешт.

Не поглиблюючись в класифікацію запобіжних заходів, на нашу думку, для більш повного дослідження місця домашнього арешту серед інших запобіжних заходів, необхідно розглянути їх в співвідношенні за різними критеріями. Домашній арешт являє собою синтез декількох видів запобіжних заходів, витоки якого необхідно шукати в теорії кримінального процесу [13, с. 16]. Особливість домашнього арешту, полягає в тому, що в його правовій природі ідеально поєднуються ознаки інших запобіжних заходів, як пов'язаних, так і не пов'язаних з триманням під вартою [14].

Перший критерій, який ми пропонуємо виділити, полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби, тобто обмеження свободи пересування. Зокрема, даний критерій поширюється на такі запобіжні заходи як особисте зобов'язання, особиста порука, тримання під вартою.

Наступний критерій полягає в обмеженні свободи спілкування. Даний критерій визначений ст. 194 КПК України, у відповідності з якою слідчий суддя, суд може зобов'язати підозрюваного, обвинуваченого виконувати обов'язок утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням визначених умов [2].

Названою статтею також передбачено, що вказаний обов'язок стосується інших запобіжних заходів, які не пов'язані з триманням під вартою. Тобто, обмеження свободи спілкування може застосовуватись до особи, як при застосуванні домашнього арешту так і при обранні особистого зобов'язання, особистої поруки чи застави.

Третім критерієм є правові наслідки порушення підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, які покладені на нього слідчим суддею, судом у відповідності з КПК України.

Четвертим критерієм, на нашу думку, є контроль за дотриманням умов запобіжного заходу підозрюваним, обвинуваченим. Аналізуючи даний критерій, вважається, що домашній арешт суттєво відрізняється від інших запобіжних заходів саме контролем за дотриманням вимог:

контроль за дотриманням домашнього арешту здійснюється працівниками органу внутрішніх справ, шляхом слідкування за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом (працівники ОВС мають право з'являтися в житло підозрюваного, обвинуваченого, а також вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на них зобов'язань, використовувати електронні засоби контролю (п. 5 ст. 181)). Застосування електронних засобів контролю регламентується відомчим наказом МВС України [15];

контроль за дотриманням особистого зобов'язання та особистої поруки здійснює слідчий, а якщо справа перебуває у провадженні суду, — прокурор (ст.ст. 179, 180 КПК України);

контроль за дотриманням застави здійснює слідчий, прокурор, слідчий суддя (дане впливає з п. 8 ст. 182, оскільки у вказаному пункті передбачено, що у разі невиконання обов'язків заставодавцем, а також, якщо підозрюваний, обвинувачений, будучи належним чином повідомлений, не з'явився за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду без поважних причин чи не повідомив про причини своєї неявки, або якщо порушив інші покладені на нього при застосуванні запобіжного заходу обов'язки, застава звертається в дохід держави);

контроль за дотриманням тримання під вартою здійснюється працівниками Державної пенітенціарної служби України.

П'ятим критерієм співвідношення домашнього арешту з іншими запобіжними заходами є суб'єкт, відносно якого може застосовуватися запобіжний захід.

Шостий критерій співвідношення домашнього арешту з іншими запобіжними заходами є прийняття рішення про застосування запобіжного заходу. Так, усі запобіжні заходи, під час досудового розслідування, застосовуються слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження — судом за клопотанням прокурора (п. 4 ст. 176 КПК України). Вказане викликано тим, що запобіжні заходи пов'язані із порушенням конституційних прав і свобод громадян, які можуть обмежуватися виключно судом й лише в межах визначених законодавством України. Проте, на нашу думку, такий запобіжний захід, як особисте зобов'язання доцільно застосовувати за рішенням слідчого чи прокурора, оскільки його застосування, фактично, не обмежує прав та свобод громадян, а лише направлений на «дисциплінування» підозрюваного, обвинуваченого. Крім того, особисте зобов'язання за своїм змістом схожий на підписку про невиїзд, який слідчий міг застосовувати самостійно та, як свідчить практика на такий порядок його застосування не надходили скарги ні від громадян ні від правозахисних та міжнародних організацій.

Висновок. Відмежування домашнього арешту від інших запобіжних заходів доцільно здійснювати в залежності від: ступеня обмеження свободи пересування; виду і ступеня заборон, пов'язаних з обмеженням отримання інформації; правових наслідків порушення обвинуваченим своїх обов'язків; категорії злочинів і порядку обрання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дідюк І. Л. Конституційні норми забезпечення прав підозрюваного, обвинуваченого під час застосування запобіжного заходу // Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави» (Харків, 22 лист. 2013). — Харків: ХНУВС, 2013. — С. 220.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. — Х. : Право, 2012. — 768 с.
3. Назаров В.В. Кримінальний процес України : курс лекцій [навч. посіб.] / В.В. Назаров, Г.М. Омеляненко. Вид. 2-ге, доп. І переробл. — Київ; Атіка, 2007. — 584 с.
4. Корнуков В. М. Мери процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве. — Саратов, 1978. — 136 с.
5. Данченко Т.В. Застава в системі запобіжних заходів у кримінальному процесі України : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Т. В. Данченко ; НАДПС України. — 2007. — 198 с.
6. Пивень О.В. К вопросу о соотношении мер уголовно-процессуального принуждения и мер пресечения / О. В. Пивень // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛІВС, 2011. Спец. випуск №5. С.337-339.
7. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 груд. 1960 р. № 1001-05 // Відомості Верховної Ради (ВВР) УРСР. — 1961. — № 2.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : Закон України від 15 листопада 2011 р. // Голос України. — 2011. — № 239. — 17 грудня.
9. Капинус Н. И. Меры пресечения в российском уголовном процессе // Следователь. — Москва, 1998. №8. — С. 25.
10. Чельцов М.А. Уголовный процесс [учебник] / М.А. Чельцов. — М.; ВИЮН Министерства юстиции СССР, Юридическое издательство Министерства юстиции СССР, 1948. 624 с.
11. Трупов И.Л. Меры пресечения в уголовном процессе [учеб. пособие.] / И.Л. Трупов, Л.К. Трунова. СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. 356 с.
12. Михайлов В.А. Меры пресечения в российском уголовном процессе [книга по курсу «Уголовный процесс»] / В.А. Михайлов. М.: Право и Закон, 1996. — 304 с.
13. Балтабаев К.Т. Домашний арест в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан: Автореферат дис. ... канд. юрид. наук; спец. 12.00.09. — Караганда, 2001. — 18 с.
14. Оганесян В.Л. Домашний арест как мера пресечения в уголовном процессе РФ. Нужна ли аналогичная мера пресечения в уголовном процессе РА? // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://edu.tltsu.ru/sites/sites_content/site1238/html/media71246/16Hovhannisyana.pdf.
15. Про затвердження Положення про порядок застосування електронних засобів контролю // Наказ МВС України від 09.08.2012 № 696. // [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/index>.

